

DEBRECZENI JÓZSEF (1905—1978)

B O R I I M R E

1978. április 26-án, hosszú szenvedés után Belgrádban meghalt Debreczeni József. Írói pályája azonban még előbb megszakadt: vagy tíz esztendőn át hallgatott, mert az ember szenvedése felülkerekedett az írói szándékokon, miközben mind nyilvánvalóbbá vált, hogy belgrádi lakása „szigetté” váltan messze került a hétköznapi élettől.

Életútja végső pontján vetve pillantást Debreczeni József pályájának nyomvonalára, elsősorban rendhagyó mivolta tűnhet szemünkbe, aminek utolsó évtizede sziget-élete is jele volt. Élete summázásakor tehát meg nem kerülhető ellentmondásainak, vargabetűinek rajza sem — következetességét is jobban magyarázzák a szabványos írói út kitérői, amelyeknek nem volt híjával élete. 1925-ben Szenteleky Kornél ajánlotta *Történet* című verseskötényét a közvélemény figyelmébe, 1928-ban ott van Szenteleky Kornél neve mellett az *ővé* is a *Bazsalikom* című antológia címlapján, a megszületni akaró, intézményesített jugoszláviai magyar könyvkiadás segítségére egy Jovan Dučić-kötet lefordításával siet. Úgy tetszhetett tehát, hogy ő is belekóstol Szenteleky „mérgeibe”, benne is felizzik az irodalomteremtés szenvedélye. Azonban nemcsak a kitűnő újságíró választása volt, amikor a pesti sajtó csábításának engedve felköltözött Pestre, az íróé is. Nagyobb visszhangatalanságba nem vesztett még verseskötény, mint az ő kis füzeté, hiszen még ma is, ha újra olvassuk a húsz esztendős fiatalember verseit (ne feledjük ugyanis, hogy József Attila nemzedékének volt a tagja születése dátuma szerint), hazai líránkban nem találjuk sem rokonát, sem ismerősét, de nemzedéktársainak verseiben sem! Társadalmi élményei voltak, társadalmi indulatai azonban nem adtak jelt magukról a *Történet* verseiben. Húsz évesen is egy zombori polgárház szobájának a „foglya” volt, s ennek a fogoly-életnek a fülledtségéről vallottak sorai, képei, a rímek imádata, a költői szójátékok, a szerepjátszás változatai (köztük a „rossz zekés, drága nagy fiúé” a quattrocentó idejéből, aki „nyárs szívekbe vág szép drága mívú tört és kijátssza az őrt”), általában „minden, mit űzve idéz” (Levél a quattrocentóba). Talaja természetesen volt az ilyen érzéseknek és költői szándék-

koknak is a szecesszió kései üzeneteiként, helye azonban már nem a huszas évek második felében és a harmincas évek elején. Az egykori hazai valóság erős hullámverését nem bírták volna ki a Debreczeni-líra annyira jellemző önkörének szó-bástyái.

Pesten azonban az újságíró aratta sikereit, a költő nem, ha sikernek mondható, hogy az *Unnep* című hetilapnak volt a szerkesztője a negyvenes évek elején. Azután jött a második világháború pokla, az auschwitz haláltábor szenvedése — ami végérvényesen meghatározta Debreczeni József művészetének további alakulását. Egy közösséget vállalni nem tudónak a haláltábor élményei adták meg a közösségi élmény művészi „kegyelmét”: ekkor az önmagáról beszélés is általános érvényt kapott, és minden szavát milliók kínlódása és halála igazolta. „Fogoly-voltát” azonban ezek a rettenetes élmények sem tudták megszüntetni. Megírta ugyan a *Hideg kerematórium* című riportregényét (amely pár esztendővel ezelőtti második kiadásában kapta meg művészi-társadalmi igazolását is), de olvassuk csak újra a felszabadulás után megjelent első két verseskönyvének a költeményeit (*Tündöklő tájon*. 1949; *Vacsoracsillag*. 1952.), hogy kitessék, mennyire az Én foglya maradt!

Mit is tehetnék? Magam maradtam kénytelen-bátrán,
Hagymát s csomát kiálltam, sarumon vádló vér nyoma.
Edényem magam égetem most, magam verem le sátram,
Zilált hajótörött, dült évek rongy Robinsona . . .

(Keserű robinzonád)

Kicszerűldhetett költészetének a „tartalma”, magatartásából alig adott fel valamit. Sem képzelődéseit, sem szenvedéseit nem tudta megosztani másként, csak a művészi szó segítségével: bebocsájtást kért ugyan olvasói szívébe, a maga kapuja zárva maradt. Tűnődhetünk tehát, volt-e vallo-másos jelentősége, hogy a felszabadulás után Belgrádban választott magának otthont, s nem Újvidéken vagy Szabadkán, s hogy azokban az években, amikor szellemi, művészi jelenléte olyan kétségtelen a jugoszláviai magyar irodalomban, emberként elzárkózott, nem mutatta magát. Pedig nem idegenkedett az irodalmi élet szolgálatától sem! Nemzedékek nőttek fel az ő egykor Budapesten írt, majd korszerűsített ifjúsági regényén, *Az első féltőd* címűn (1953), a hazai magyar publicisztika megteremtésében pedig oroszlanrészt vállalt, hiszen az újvidéki rádióban állandó műsora volt, és lapjaink is szívesen hozták tárcáit — ezeket az elegáns, rövid eszme-futtatásokat, amelyeknek Adyék teremtették meg a becsületét. S ne feledjük, a neve volt bizonyosága egykori irodalmi törekvéseknek, amikor a művészi szó joga körül folytak az irodalmi csatározások.

A „sziget-élet” lehetett mentsvár is, művészeti igény is. De elszigetelődés is, s Debreczeni József ebből csak halálával tört ki: az „Én” feladta magát, hogy minden ember sorsát vállalja.